

KONFERENSIYA

“JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING ASOSIY
YO’NALISHLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

2025-yil 21 noyabr

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI**

**JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
*mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari
to‘plami*
(2025-yil 21-22-noyabr)

JIZZAX-2025

Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası, 2025-yil 21-22-noyabr. 557-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e‘tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma‘ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas‘ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M.

Tahrir hay‘ati a‘zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), prof. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dots. Alibayev S.X., t.f.f.d.(PhD), dots. Abdumalikov A.A, p.f.f.d.(PhD) Hafizov E.A., f.f.f.d.(PhD), dots. Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dots. Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., p.f.n., dots. Aliqulov S.T., t.f.f.d.(PhD) Kuvandikov J.T., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Sharipova S.F., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma‘ruza tezislarning mazmuni, undagi statistik ma‘lumotlar va me‘yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas‘uldirlar.

XALQARO IQTISODIY TURIZM TARIXI VA RIVOJLANISHI

Nuriddinova Sarvinoz

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi
sarvinozn858@gmail.com

Norbekov Xursandmurod

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizmning qaysi davrlardan boshlab rivojlanganligi. Qadimgi sayyohlikning eng rivojlangan markazlaridan biri O‘rta yer dengizi qirg‘oqlarida joylashgan Gresiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Misr, Tunis kabi mamlakatlar, Turizm sohasida birinchi mutaxassislardan biri angliyalik Tomas Kuk haqida malumot berilgan.

Kalit so‘z: Xalqaro turizm tarix, “Buyuk Ipak yo‘li”, Inturist, Tomas Kukning sayohat, “Yosh aristokratlarni tarbiyalash dasturi”.

Kirish: Turizm qadimdan xalqlar o‘rtasidagi (iqtisodiy, savdo sotiq, fan, madaniyat, san‘at, hunarmandchilik va h.k.) aloqa manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Jumladan, eramizdan avvalgi 3-2 ming yillar davomida kishilarning yangi geografik joylarni ochish, o‘zlari uchun qulay hududlarni egallab olish, boylik orttirish va boshqa maqsadlarda dunyoni o‘rgana boshlangan. “Buyuk Ipak yo‘li” ning ochilishi va undagi xalqaro munosabatlarning rivojlanishi bevosita turizm geografiyasining tarixiga borib taqaladi. Bundan tashqari, Buyuk geografik kashfiyotlar davrida dunyo okeani bo‘ylab sayyohatlar olamni bilish va yangi yerlarni ochish maqsadidagi turli geografik sayohatlar turizmning shakllanishida muhim omil bo‘ldi. Bu o‘rinda yurtimizning buyuk olim va mutafakkirlari Al Xorazmiy, Abu Rayxon Beruniy, Farobiy, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Bobur va boshqalarning ham xizmatlari kattadir.

Turizm yoki sayyohlikning ilk bor boshlanish davri qadim-qadimlarga borib taqaladi. Kishilarning bir joydan ikkinchi joyga o‘tishi yoki borishi ko‘p hollarda savdo-sotiq yumushlari, atrof-olamni ko‘ra-bilish istagi, hamma ishtirok etaoladigan o‘qish, diniy va dam olish omillari bilan bog‘langan. Qadimgi manbalarda yozilishicha bundan ikki ming yillar oldin (eramizga qadar) misrliklar hayotida sayyohlik ko‘ngil ochish va dam olishning odatdagi hodisasi bo‘lgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, dunyoda eng qadimgi sayyohlik markazlaridan biri bu Tinch okean minatqasida joylashgan Okeaniya hududi bo‘lib hisoblanadi. U yerda yashovchi aholilar uncha katta bo‘lmagan oddiygina qayiqchalarda Janubiy sharqiy Osiyoning Mikroneziya va Markaziy (Tinch okeani) orollari, Tuamotu arxipelagi (orollar guruhi) ga sayohat qilishganlar. Eramizga qadar 500 yil oldin polineziyaliklar Gavay orollari (Tinch okeani)ga 2 ming mill. masofagacha okeanda suzib borishganlar. Ular safar davomida quyosh, yulduzlar, bulutlar va qushlarning harakatidan foydalanib manzilga yetib olishganlar. Sayohat davomida ular uchun eng muhim muammo bu ichimlik suvi va oziq-ovqatlar hisoblangan.

Qadimgi sayyohlikning eng rivojlangan markazlaridan biri O‘rta yer dengizi qirg‘oqlarida joylashgan Gresiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Misr, Tunis kabi mamlakatlar bo‘lib hisoblanadi. Dengiz bo‘ylarida yashovchi aholilar savdo-sotiq, diniy safarlar, ilm olish, davolanish, yangi hududlarni kashf qilish maqsadida uzoq uzoq safarlarga dengiz orqali chiqishgan. Bu to‘g‘risida juda ko‘pgina ma‘lumotlar mavjud bo‘lib ularning bir qismi hozirgi kungacha bizga yetib kelgan. Jumladan Gresiyada V asrda (eramizga qadar) Gerodot va IV asrda (eramizgacha) Pifey kabi olimlar boshqa mamlakatlarni o‘rganish uchun sayohatga borganlar. Qadimgi grek tarixchisi Gerodot birgina Misrda bo‘lib qolmasdan, balki Sharqning ko‘pgina mamlakatlarida, jumladan Liviyadan tortib Vaviloniya, Assuriya, Kichik Osiyo, hatto Qora dengizning shimoliy sohillarida ham bo‘lishgan. U o‘zining sayohat taassurotlarini to‘qqiz tomlik «Tarix» nomli asarida tasvirlab bergan. Qadimgi Gresiyada sport o‘yinlari (Olimpiada)ning tashkil etilishi, unda sportchilar va sport ishqibozlarining turli mamlakatlardan kelib-ketishi sayyohlikning rivojlanishiga katta to‘rtki bo‘lgan. Bundan 776 yil oldin (eramizga qadar) har yili Ellada (Gresiya)ga Olimpiada o‘yinlariga qatnashish va tomosha qilish maqsadida nafaqat Elladadan, hatto butun O‘rta Yer dengizi bo‘yi mamlakatlaridan minglab sport ishqibozlari, san‘atni sevuvchi muxlislar yig‘ilishgan. Yirik maxsus sport inshootlarining keng ko‘lamda qurilishi o‘sha davrga ta‘luqli xususiyatlardan biridir. Musobaqalarda turli xil sport 29 o‘yinlari o‘tkazilib, ishqibozlar olqishiga sazovar bo‘lingan, o‘z o‘rnida mehmonnovozlik yo‘lga qo‘yilgan. Qadimgi Xitoy ham o‘z davrida yuksak madaniyatli davlatlardan biri bo‘lgan. Xitoylik sayyohlar, olimlar, daryo, dengiz, tog‘lar to‘g‘risida juda ko‘plab geografik ma‘lumotlar (qo‘lyozmalar)ni yozib qoldirgan. Xitoy elchisi Chjan San II asrda (eramizgacha) sayohatga chiqib juda katta amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan ma‘lumotlarni to‘plab qoldirgan. Uning bosib o‘tgan safar yo‘llari keyinchalik Buyuk Ipak yo‘liga asos bo‘lgan.

Turizmning rivojiga uyg‘onish davri (XV-XVI asrlarda Yevropada fan va san‘atning taraqqiy etgan davri) ham katta ta‘sir ko‘rsatadi. Unda iqtisodiyotning jo‘shqinlik bilan rivojlanishi, yangi tarmoqlarning paydo bo‘lishi, davlatlararo savdo sotiqning kengayishiga yanada imkoniyatlar tug‘diradi. Shu bilan birgalikda moliyaviy resurslar imtiyozlarning mavjudligi, bo‘sh vaqtlarning ko‘pligi, boy-badavlat kishilar sonining ko‘payishi bilan harakterlanadi. XVI asrga kelib Yevropa bo‘ylab sayohat qilish odat tusiga kiraboshlaydi. Bunday sayohatlarni uyushtirish «Yosh aristokratlarni tarbiyalash dasturi» ga kiritilib, unda o‘qish, bilim olish maqsadlari ko‘zda tutilgan. Bunday sayohatlarning yo‘nalishi Angliyada London shahridan boshlanib, Fransiyaning Parij shahrida, so‘ngra Italiyaga: Genuya, Milan, Florensiya, Rimgacha davom etgan. Orqaga qaytish yo‘li Shveysariya, Germaniya, Gollandiya mamlakatlari orqali o‘tilgan. Aslzoda (aristokrat) yoshlar sayohat davomida xo‘jalik, siyosiy aloqalarini taniqli xorijiy oilalar bilgan o‘rnatishga kirishadilar. Ular nafaqat bilim olish, balki dam olish, ko‘ngil ochish uchun ham safarlarga chiqishgan.

Xalqaro turizmning boshlang‘ich davri. Turizm sohasida birinchi mutaxassislardan biri angliyalik Tomas Kuk bo‘lib hisoblanadi. U baptistlar pasteri (ruhoniysi) bo‘lib, 1843 yilda birinchi marta 570 kishidan iborat etiqod qiluvchilarni

to‘plab Angliyaning Lestera va Lafebaro shaharlari o‘rtasida turistik guruhni poyezda sayohatga olib chiqadi va ommaviy turizmning tashkil etilishiga asos soladi. Ekskursiyadagi muvaffaqiyati Tomas Kuk uchun shon-shuhrat keltiradi. Aynan Kuk turistlarni chipta (bilet)lar narxini belgilashda kattagina skidka berib o‘z ishini rivojlantiradi. U anglichanlarning London shahrida o‘tkazilgan Xalqaro ko‘rgazmada 165 kishi ishtirok etishini ekskursiyalar tashkil etib ta‘minlaydi. Tomas Kuk 1855 yilda birinchi bor angliyalik turistlarni to‘plab Parijdagi Xalqaro ko‘rgazmada qatnashadi. 1851 yilda «Tomas Kuk va o‘g‘li» sayyohlik kommersiyali firmani tashkil qiladi. 1865 yilda boy-badavlat kishilarni to‘plab dam olish uchun Shveysariyaga sayohat uyushtiradi. Shunday qilib, u hozirgi zamonaviy turizm industriyasiga asos soladi.

XIX asr o‘rtalaridan boshlab Rossiyada ham turizmga bo‘lgan e‘tibor kuchaya bordi. Bu davrda Rossiyada tabiatshunoslikka qiziquvchilar jamiyati, Qrim tog‘i klubi, Kavkaz tog‘i jamiyati kabi sayyohlik tashkilotlari tuzilib, keng tarqaladi. 1885 yili Peterburgda L.Linson turistik tashkiloti o‘z faoliyatini boshladi. 1899 yilda Moskvada umumiy ta‘lim o‘quvchilari uchun ekskursiyalarni tashkil etish bo‘yicha Pedagoglar jamiyati komissiyasi ish boshladi. 1895 yilda Qrim - Kavkaz tog‘ klubi Yalta byurosi tashkil etildi.

Xalqaro turizmning rivojlanish davri. Birinchi jahon urushidan keyin, ya‘ni 1920 yillardan boshlab xalqaro turizm yangi rivojlanish bosqichiga o‘tdi. Urush davrida ko‘pgina turistlar Italiya va Shveysariya mamlakatlariga borgan bo‘lsalar, urushdan so‘ngi yillarda esa ularning 35 safari butun Yevropa mamlakatlarini qamrab oldilar. 1928 yilda Rossiya turistik jamiyati qaytadan tashkil bo‘ldi va uning o‘rniga Proletarlar turizmi jamiyati tuzildi. 1929 yilda Butun ittifoq aksionerlar jamoasi «Inturist» tashkil etildi. Horijiy turistlarni qabul qilib oluvchi Butun ittifoq aksionerlar tashkiloti «Otel» tashkil etildi. Uning tarkibiga 17 ta otellar kirgan bo‘lib, ular turli shaharlarda joylashgan edi. Yirik shaharlarda esa birinchi toifali mehmonxonalar qurila boshlandi. Jumladan Moskva shahrida – «Natsional», «Metropol», Sankt – Peterburgda – «Astoriya», «Yevropa» va hokazolar kabi. 1930 yillar xalqaro turizmning rivojlanishida pasayish davri bo‘lib hisoblanadi. Buning asosiy sababi 1929-1933 yillardagi jahon iqtisodiy inqirozi (krizis) ning kuchayishi Yevropada siyosiy vaziyatning keskinlashuvi, Germaniyada davlat xokimiyatiga Gitler boshchiligidagi natsistlar partiyasining kelishi bilan bog‘liq bo‘ldi. 1939 yilga kelib mamlakatda kurort industriyasi tashkil topadi. Uning tarkibida 1828 sanatoriyalar va 1270 dam olish uylari mavjud edi. 1941 yilga kelib hammasi bo‘lib, 100 mingga yaqin xorijiy turistlar qabul qilingan.

Xalqaro ommaviy turizmning yuksalish davri

Ikkinchi jahon urushi tugagandan keyin Yevropaning ayrim mamlakatlarida, AQSH va Kanadada xalqaro turizm endi rivojlana boshladi. 1951 yilga kelib butun dunyo bo‘yicha qayd etilgan turistlarning umumiy soni urushgacha bo‘lgan darajaga yetdi va 25 mln. dan ortiq kishini tashkil qildi. Urushdan keyingi yillarda turizm sohasi ommaviy jamiyatning barcha tabaqadagi a‘zolari uchun xizmat shakli bo‘lib hisoblanadi. Kuchli dam olishning rivojlanish infrastrukturasini shakllanadi. Bu davr turistik firmalarning aktiv faollashuvi ommaviy qurilish mehmonxonalari, motellar, dam olish uylari va ko‘ngil ochar joylari bilan ifodalanadi. Xalqaro miqyosda

ayriboshlash keng ko‘lamda rivojlana boshladi. Turizm yakka tartibdan, uyushgan ommaviy holatga aylana boshladi. 1947 y. Parijda xalqaro turistik tashkilotlarning rasmiy Ittifoqi (MSOTO) tasdiqlandi. Uning haqiqiy a‘zolari bo‘lib davlat va nodavlat tashkilotlari hisoblanadi. Ittifoq tarkibiga 116 davlat kirgan.

Birinchi va Ikkinchi jahon urushi yillari oralig‘ida turistik sayohatlar o‘ziga xos yangi mazmun kasb etdi. Endilikda turistlar tomosha va dam olish bilan birgalikda tanishuv maqsadlari, qadimiy yodgorliklar, arxitektura, san‘at, madaniy yodgorliklarni o‘rganishni ham o‘z oldilariga maqsad qilib qo‘ydilar. Biroq, Ikkinchi jahon urushi yillarida dunyo miqyosda xalqaro turizmning o‘rish sur‘ati nihoyatda pasayib ketdi. Birinchi jahon urushi davrida yiliga xalqaro turizmga 18-19 mln. kishi mashg‘ul bo‘lgan bo‘lsa, 1947 yilda ushbu faoliyatda 16,6 mln, 1949 yilda esa 20 mln. kishi qatnashdi. G‘arbiy Yevropada XX - asrning ikkinchi yarmidan keyin “ichki Yevropa xarakteri”ga xos turizm rivojlandi (Zachinyaev, Falg‘ovich, 1972). Turistik sayohatlar Skandinaviya, Avstriya, GFR, Ispaniya, Italiya, Frantsiya va boshqa qo‘shni davlatlar o‘rtasida keng miqyosda uyushtirildi. Amerika qit‘asida ham AQSH, Kanada, Meksika, Panama kabi davlatlarda u tez o‘rdi. Amerika sayyohlarining Yevropaga va, aksincha, Yevropa sayyohlarining Amerika va boshqa qit‘a mamlakatlariga sayohati kengaydi. XX - asrning ikkinchi yarmidan keyin sobiq Ittifoqda ham turizmga e‘tibor qaratildi. Ushbu turistik sayohatlarni asosan sobiq sotsialistik davlatlarga uyushtirishni ko‘zda tutdi. Bu hukumat 1969 yil 26 iyun ittifoqdosh respublikalarda turizmni rivojlantirish to‘g‘risida farmon chiqardi. Shundan keyingi yillar davomida Hamdo‘stlik davlatlarida turizm shakllana boshladi. Biroq, ta‘kidlash joizki, uzoq mustabit tizim davrida qadimdan shakllanib kelgan sayyohlikning o‘ziga xos xususiyatlari ancha yo‘qolib ketgan edi.

XULOSA

Binobarin, sobiq Ittifoqning parchalanib ketishi natijasida tashkil topgan mustaqil davlatlarda turizmning yangi yo‘nalishlari vujudga kela boshladi. Afsus bilan aytish lozimki, 70 - yillik qatog‘onlik deb atalmish sovetlar davrida jahon turizmining nihoyatda rivojlanishi, xo‘jalikning muhim tarmog‘i sifatida shakllanishi asosan G‘arbiy Yevropa, Amerika va Sharqiy Osiyo davlatlarida ko‘zga tashlandi, bizda esa, aksincha, u unchalik taraqqiy etmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6199- farmoni 2021 yil 6-aprel. //www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Buxoro, Samarqand, Xiva va Shahrisabz shaharlarida xavfsiz turizmni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 939-son qarori. 23.11.2017 yil// <https://www.norma.uz>
3. Ван Циншен, Историко-культурный туризм и развитие туристических городов Культура народов Причерноморья. 2002. №35. С.11-15
4. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира. Смоленск, 2000. 224 с
5. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №. 2. – С. 21-24.